

Türkmen, M. ve Tuncay, T. (2023). Kötü muameleye maruz kalan ergenlerde öz-yeterlik çalışmaları: Bir sistematik derleme. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 87-110.

ARAŞTIRMA | RESEARCH

Başvuru Tarihi: 06/12/2022
Kabul Tarihi: 23/06/2023

KÖTÜ MUAMELEYE MARUZ KALAN ERGENLERDE ÖZ-YETERLİK ÇALIŞMALARI: BİR SİSTEMATİK DERLEME

Self-Efficacy Studies in Adolescents Subjected to Maltreatment: A Systematic Review

Melike TÜRKMEN*

Tarık TUNCAY**

* Sosyal Hizmet Bilim Uzmanı, Merzifon Kara Mustafa Paşa Devlet Hastanesi, mt.turkmen5@gmail.com, 0000-0002-4690-8271

**Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ttuncay@hacettepe.edu.tr, 0000-0002-9447-6717

Öz

Son yıllarda öz-yeterlik kavramının, çocukluk çağı kötü muamelesinin çocuklar/ergenler üzerinde neden olduğu sorunların çözümlenebilmesinde etkili bir psikoterapi enstrümanı olduğunu ortaya koyan araştırmaların sayısı gittikçe artmaktadır. Bununla birlikte literatürde, geçmişte kötü muameleye maruz kalmış olan ergenlerin öz-yeterliklerine etki eden faktörleri inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olması dikkat çekmektedir. Sistematik derleme metodolojisinin kullanıldığı bu çalışmanın amacı, geçmişte kötü muameleye kalan ergenlerin öz-yeterlik düzeylerine etki eden değişkenlerin tespit edilmesidir. Çalışma kapsamında Medical Subject Headings'e uygun olarak belirlenen anahtar kelimeler, PubMed, Web of Science ve Scopus olmak üzere üç ayrı elektronik veri tabanında taranmıştır. Literatür taramasının ardından seçim kriterlerini karşılayan 15 makale bu sistematik derleme çalışmasına dahil edilmiştir. Veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan kod cetveli aracılığıyla çekilmiş ve öyküsel anlatı yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma bulguları; cinsel istismar, fiziksel istismar, duygusal istismar, duygusal ihmal, çocukluk çağı kötü muamelesi, cinsel istismarın şiddeti, istismarın şiddeti, romantik ilişkilerde kendini susturma stratejileri, travma sonrası stres bozukluğu semptomatolojisi, depresyon, alkol problemi, duygu düzenleme güçlüğü, algılanan stres ve içselleştirme semptomlarının öz-yeterlik üzerindeki olumsuz etkisini göstermiştir. Duygu düzenleme stratejilerinin, benlik saygısının, öfke kontrolünün, sosyal desteğin, başa çıkma becerisinin, travma odaklı bilişsel davranışsal terapi müdahalesinin ve algılanan aile desteğinin ise öz-yeterlik üzerindeki olumlu etkisini

bildirilmektedir. Bu sistematik derleme çalışması sonucunda; öz-yeterliğin geçmişte kötü muameleye maruz kalan ergenler üzerindeki koruyucu doğasına yönelik kanıtlar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kötü muamele, öz-yeterlik, ergenlik dönemi, sistematik derleme*

ABSTRACT

In recent years, the number of studies showing that the concept of self-efficacy is an effective psychotherapy instrument in solving the problems caused by childhood maltreatment on children/adolescents has been increasing. However, it is noteworthy that there is a limited number of studies in the literature that specifically examine the factors affecting the self-efficacy levels of adolescents who have been exposed to maltreatment in the past. This systematic review study aims to determine the factors affecting self-efficacy in adolescents who have been exposed to maltreatment in the past. Within the scope of the study, the keywords determined by Medical Subject Headings were scanned in three different electronic databases: PubMed, Web of Science and Scopus. After the literature review, 15 articles meeting the selection criteria were included in this systematic review. The data were drawn through the code ruler created by the researchers and analyzed with the narrative method. The study findings included the factors that negatively affect self-efficacy were sexual abuse, physical abuse, emotional abuse, emotional neglect, childhood maltreatment, the severity of abuse, the severity of sexual abuse, self-silencing strategies in romantic relationships, post-traumatic stress disorder symptomatology, depression, alcohol problem, emotional dysregulation, perceived stress and internalizing symptoms. The positive effects of emotion regulation strategies, self-esteem, anger control, social support, coping skills, trauma-focused cognitive behavioral therapy intervention, and perceived family support on self-efficacy were also reported. This systematic review study concluded that there is evidence for the protective nature of self-efficacy in adolescents who have been abused in the past.

Keywords: *Maltreatment, self-efficacy, adolescence, systematic review*

GİRİŞ

Çocukluk çağında kötü muameleye maruz kalmış olma, günümüzde milyonlarca çocuğun/ergenin hayatını etkileyen evrensel ve çok boyutlu bir sorun alanıdır. İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan çocukluk çağı kötü muamelesine ilişkin bilimsel araştırmalar; 1970'li yıllar itibarıyla dünyada; 1980'li yıllardan sonra ise Türkiye'de yaygınlık kazanmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) çocukluk çağı kötü muamelesini; *“ebeveynleri veya bakım veren bir yetişkin tarafından çocuğa yöneltilen, yasalar, kültürel normlar ve profesyonellerce kaza-dışı, zarar verici ve önlenabilir bir eylem olarak kabul edilen, çocuğun yaşama ve gelişim hakkını ihlal eden eylem ve eylemsizlikler tümü”* olarak tanımlamaktadır (2006). DSÖ (2006) çocukluk çağı kötü muamelesini; cinsel istismar, ihmal, fiziksel istismar ve duygusal (psikolojik) istismar olarak dört alt başlık altında ele almaktadır.

Ergenlik dönemi; fiziksel, bilişsel ve psikososyal birtakım değişimlerin birlikte yaşandığı, sosyal, cinsel ve akademik rollerin edinildiği, kimliğin yeniden yapılandırıldığı oldukça kritik bir dönemdir. Bireyler bu dönemde yeni fırsat ve risklerle karşılaşmaktadır. Bu risklerden biri olan çocukluk çağı kötü muamelesi; çocukların/ergenlerin davranışsal, duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimlerini sekteye uğratarak onlar üzerinde travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), kaçınma, depresyon, kaygı, uyarılma, hissizleşme, disosiyasyon gibi birtakım olumsuz etkilere neden olmaktadır (Kendall-Tackett 2002, Neria vd. 2002, Springer vd. 2003, Putnam 2006, Kaya Kılıç ve Tekin 2018). Literatür bu etkinin çocuğun/ergenin yaşı, gelişim dönemi, kötü muamelenin türü, şiddeti, sıklığı, failin çocuğa yakınlığı, olay sonrasında çocuğa sunulan hizmetin niceliği ve niteliği gibi faktörlerle ilişkili olarak farklılık gösterebileceğini ortaya koymaktadır (Runyan 2002, Fassler vd. 2005).

Tıbbi, hukuki ve psikososyal boyutlarıyla oldukça karmaşık bir sorun alanı olan kötü muamele ile mücadele disiplinler arası bir ekip çalışmasını gerektirmektedir. Kötü muameleye maruz kalmış olan çocuk ve ergenlerle çalışan sosyal hizmet uzmanları da bu ekibin üyesidir. Bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları; bireysel görüşmeler ve aile görüşmeleri yapmak, sosyal inceleme raporu hazırlamak, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında çocuklara yönelik tedbir kararlarını uygulamak, psikoeğitim ve danışmanlık hizmeti sunmak, kişileri yasal süreçle ilgili bilgilendirmek, toplum bilincinin oluşmasına katkı sağlayacak çalışmalar planlanmak ve uygulamakla görevlidir (Tekin 2020). Sosyal hizmet uzmanları bahsi geçen görev ve sorumluluklarını yerine getirirken kanıta dayalı uygulamalara, yapılandırılmış risk değerlendirme enstrümanlarına, kontrol ve izleme yöntemlerine, ihtiyaç duymaktadır (Yaman ve Tuncay 2020). Sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülen mesleki müdahalenin kanıta dayalı bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi, sunulan hizmetin güçlü ve zayıf yönlerinin

saptanabilmesi, niteliğinin artırılabilmesi ve değerlendirilebilmesi hususunda oldukça kritik bir öneme sahiptir (Çalık Var ve Kılıç Ceyhan 2016).

Öz-yeterlik, danışanın belirli hedefleri başarabileceğine ilişkin beklentisi ve inancıdır (Barker, 1996). Çocukluk çağı kötü muamelesi, bireylerin travmatik ve stresli durumlarla baş etme becerilerine yönelik inançlarını temsil eden öz-yeterliği olumsuz şekilde etkilemektedir. Ergenlik döneminde şekillenen bir kavram olan öz-yeterliğin, travmatik ve olumsuz yaşam olaylarına maruz kalmış çocuklarla/ergenlerle çalışırken kullanılacak bir iyileştirme aracı olduğunu (Caprara vd. 2004, Muris vd. 2008, Willemsse 2008) bildiren çalışmaların sayısı son yıllarda gittikçe artmaktadır. Bununla birlikte literatür taraması neticesinde; geçmişte kötü muameleye kalan ergenlerin öz-yeterliklerine etki eden faktörlerin incelendiği çalışmaların oldukça az olduğu görülmüş (Sachs-Ericson vd. 2011, Sert 2020) ve bu konuda herhangi bir sistematik inceleme araştırmasına rastlanmamıştır. Geçmişte kötü muameleye kalan ergenlerin öz-yeterliklerini etkileyen değişkenlerin bu çalışma sonucunda sistematik olarak derlenerek tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma yoluyla bütüncül olarak incelenecek çeşitli bulguların; geçmişte kötü muameleye maruz kalmış olan ergenlerin öz-yeterliklerine etki eden değişkenlere yönelik kapsayıcı bir kanıt oluşturacağı, ergenlerin öz-yeterlik düzeylerini geliştirmeye ilişkin kanıta dayalı yöntemlerin geliştirilmesine, bu gelişim döneminde ortaya çıkabilecek kötü muamele risklerinin önlenmesine ve ilişkili diğer problemlerin çözümlenmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada sistematik derleme metodolojisi kullanılmıştır. Araştırmanın yürütülmesi ve raporlanmasında *Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses* (PRISMA – Sistematik İncelemeler ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Bileşenleri) protokolü takip edilmiştir (Liberati vd. 2009, Moher vd. 2009).

Araştırmanın dahil edilme kriterleri, Ocak 2015 ile Kasım 2020 tarihleri arasında, İngilizce dilinde yayınlanmış ve nicel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmalar; hariç tutulma kriterleri ise nitel araştırma yönteminin kullanıldığı, araştırma protokolleri, bildiriler ve sistematik inceleme çalışmaları olarak belirlenmiştir.

Geçmişte kötü muameleye kalan ergenlerin öz-yeterlik düzeylerini etkileyen değişkenlerin incelendiği araştırmaların tespit edilebilmesi amacıyla yürütülen bu sistematik derleme çalışmasında PubMed, WoS (Web of Science) ve Scopus veri tabanları kullanılmıştır. Literatür, araştırma kapsamında belirlenen elektronik veri tabanlarında, Medical Subject Headings (MeSH)'e uygun olarak seçilen “adolescence, maltreatment, self-efficacy, abuse, emotional abuse, physical abuse, sexual abuse, psychological abuse, neglect ve violence” anahtar kelimeler ile taranmıştır. Tarama sonuçları, EndNote X7 programı kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Sonrasında aynı program kullanılarak tekrarlı çalışmalar

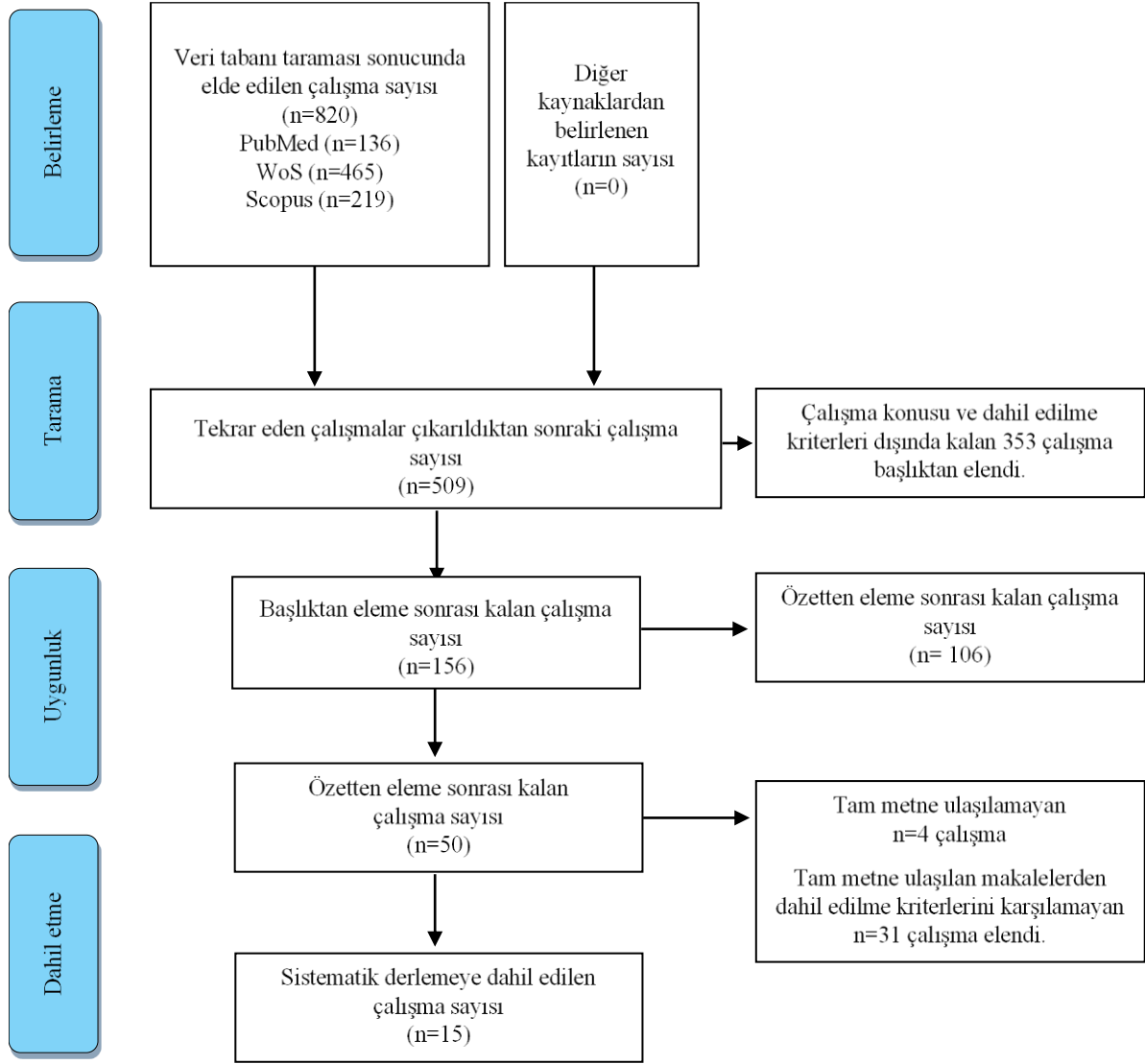
elenmiştir. Kalan araştırmaların başlık ve özetleri incelenerek bir eleme daha gerçekleştirilmiştir. Bu elemeyen geriye kalan araştırmaların tam metinleri indirilerek incelenmiştir. İncelenen bu araştırmalardan seçim kriterlerine uygun olanlar araştırmamıza dahil edilmiştir.

Bu sistematik derleme çalışmasında incelenen makaleler; yayınlandıkları ülkeye, yıla, amaçlarına, örneklem hacimlerine, desenlerine, ölçüm araçlarına, kötü muamele türüne, örneklem özelliklerine ve öz-yeterlikle ilgili başlıca sonuçlarına göre kod cetveline yerleştirilmiştir. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen kod çekme aracı kullanılarak çekilmiş ve öyküsel anlatı yöntemiyle analiz edilmiştir.

BULGULAR

Çalışma kapsamında belirlenen elektronik veri tabanlarında Ocak 2015 ile Kasım 2020 tarihleri arasında yapılan tarama sonucunda seçim kriterlerini karşılayan toplam 820 makaleye ulaşılmıştır (PubMed: 136 sonuç, WoS: 465 sonuç ve Scopus: 219 sonuç). EndNote X7 programına başlıklarına ve özetlerine göre tasnif edilerek kaydedilen çalışmalardan (n=820), tekrarlı (n=311) çalışmalar elenmiştir. Ulaşılan 509 araştırma dahil edilme kriterleri kapsamında sırasıyla başlık (n=353) ve özet taraması (n=106) sonucunda elenmiştir. Geriye kalan çalışmaların tam metinleri (n=50) indirilerek incelenmiştir. Dahil edilme ve hariç tutulma kriterleri dışında kalan (n=31) çalışmalar ve tam metinlerine ulaşılamayan çalışmalar (n=4) elenmiştir. Bu elemeler neticesinde geçmişte kötü muameleye maruz kalmış olan ergenlerin öz-yeterlik düzeylerini etkileyen faktörlere ilişkin sonuç ortaya koyan 15 makale analize dahil edilmiştir. Şekil 1’de PRISMA protokolüne uygun olarak hazırlanan ve çalışmanın tarama sürecini özetleyen PRISMA akış diyagramına yer verilmiştir.

Yayınlanmış araştırmalar neticesinde ulaşılan bulgular, “1-çalışmaların genel özellikleri, 2-katılımcıların genel özellikleri ve 3-geçmişte kötü muameleye maruz kalmış olan ergenlerde öz-yeterliğe etki eden faktörler” şeklinde üç alt başlık halinde sunulmuştur. Çalışmaların ve katılımcıların genel özellikleri Tablo 1’de; çalışmaların öz-yeterlikle ilgili başlıca sonuçları ise Tablo 2’de özetlenmiştir.

Şekil 1. PRISMA akış diyagramı

Çalışmaların Genel Özellikleri

Bu sistematiik derleme araştırmasına dahil edilen 15 çalışmanın 1 tanesi girişimsel, 14 tanesi ise korelasyoneldir. Çalışmaların 1'inde randomize kontrollü, 3'ünde boylamsal, 11'inde kesitsel araştırma deseni kullanılmıştır.

Çalışmalar, Güney Amerika (n=1), Asya (n=2), Avrupa (n=2), Afrika (n=3) ve Kuzey Amerika (n=7) olmak üzere 5 farklı kıtadaki; Amerika Birleşik Devletleri (n=6), Şili (n=1), Kanada (n=1), Polonya (n=2), Kenya (n=1), Gana (n=1), Güney Afrika (n=1), İran (n=1), Çin (n=1) 9 farklı ülkede yürütülmüştür.

Çalışmaların yüzde 40'ında (n=6) tek tip kötü muamele, yüzde 60'ında (n=9) ise birden fazla kötü muamele türü incelenmiştir. Çalışmaların 11'inde fiziksel istismar, 10'unda cinsel istismar, 6'sında duygusal istismar ve 3'ünde ihmal (fiziksel ve duygusal) ele alınmıştır.

İncelenen 15 çalışmada yer alan katılımcıların öz-yeterlik düzeyleri birbirinden farklı ölçüm araçları ile değerlendirilmiştir. Çalışmaların 11'inde katılımcıların genel öz-yeterlik düzeyleri, ikisinde cinsel durum

öz-yeterlikleri (Miller vd. 2016, Vaillancourt-Morel vd. 2019), bir tanesinde alkol içmeyi reddetme öz-yeterlikleri (Klanecky vd. 2015), 1 tanesinde ise öfke öz-yeterlikleri (Sterzing vd. 2020) değerlendirilmiştir.

Katılımcıların Genel Özellikleri

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda, yaşları 9-24 arasında değişen toplam 10.312 ergene ilişkin veri toplanmıştır. Katılımcıların 1.788'i geçmişte kötü muameleyle maruz kalmış ve aile yanında yaşamayan ergenlerden; 8.524'ü ise genel öğrenci popülasyonundan oluşmaktadır. Genel öğrenci popülasyonundaki ergenler arasından yalnızca geçmişte kötü muameleyle maruz kalmış olan alt gruplar analiz edilmiştir.

Çalışmaların örneklem hacimleri 40 (Farina vd. 2018) ile 4125 (Baiocchi vd. 2019) arasında değişmektedir. Katılımcıların yüzde 24,4'ünü erkekler (n=2.523); yüzde 75,4'ünü kadınlar (n=7.783) oluşturmaktadır.

Geçmişte Kötü Muameleyle Maruz Kalmış Olan Ergenlerde Öz-Yeterliğe Etki Eden Faktörler

İncelenen 15 araştırma neticesinde; çocukluk çağı kötü muamelesinin (Adjorlolo vd. 2017), istismarın şiddetinin (Valdez vd. 2015), cinsel istismarın şiddetinin (Guerra vd. 2018, Vaillancourt-Morel vd. 2019), cinsel istismarın (Klanecky vd. 2015), fiziksel istismarın (Adjorlolo vd. 2017, Rode ve Rode 2017, Rode vd. 2019, Tyler vd. 2019), duygusal istismarın (Rode ve Rode 2017), duygusal ihmalin (Adjorlolo vd. 2017, Hong vd. 2018), TSSB semptomatolojisinin (Day ve Kearney 2016, Guerra vd. 2018, Kim vd. 2018) ve depresyonun (Valdez vd. 2015, Guerra vd. 2018) öz-yeterliği olumsuz yönde etkileyen faktörler olduğu saptanmıştır.

Araştırma sonucunda öz-yeterlik düzeyine olumsuz yönde etki eden diğer değişkenler; ergenlerde penetrasyon içeren cinsel istismar yaşantısı (Miller vd. 2016, Baiocchi vd. 2019), duygu düzenleme güçlüğü, alkol problemi (Klanecky vd. 2015), stres (Hong vd. 2018), içselleştirme semptomları (Guerra vd. 2018) ve romantik ilişkilerde kendini susturma stratejileri (Vaillancourt-Morel vd. 2019) olarak sıralanmıştır. Ayrıca bir araştırma bulgusu, düşük öz-yeterliğin ergenlerin kurban-zorba gruplarına girme riskini artırdığını ortaya koymuştur (Sterzing vd. 2020).

Araştırma bulguları; travma odaklı bilişsel davranışsal terapi müdahalesinin (Farina vd. 2018), öfke kontrolünün (Rode ve Rode 2017), algılanan aile desteğinin (Guerra vd. 2018), başa çıkma stratejisinin (Rode ve Rode 2017, Guerra vd. 2018), duygu düzenleme becerilerinin (Hong vd. 2018), sosyal destek ve benlik saygısının (Tyler vd. 2019) öz-yeterliği olumlu yönde etkileyen değişkenler olduğunu bildirmektedir.

Tablo 1. Araştırmaların detaylarını gösteren kod cetveli

İlk Yazar (yıl) / Ülke	Amaç	Çalışma Deseni	Örneklem Hacmi ve Özellikleri	Ölçüm Araçları
1. Klanecky vd. (2015) / ABD	Çalışma, üniversite öğrencilerinin alkol problemi üzerinde; öz-yeterlik, duygu düzenleme ve çocukluk çağı cinsel istismarının üç yönlü etkileşimini inceledi.	Kesitsel	Lisans öğrencisi ergenler (n=200) Cinsiyete göre; Kadın (%62) Erkek (%38) Etnik kökene göre; Avrupa Amerikalı (%72,2) Asya Amerikalı (%11,3) Hispanik (%5,2) Afro-Amerikan (%4,1) Diğer (%7) Sınıf düzeyine göre; Üniversite 1. ve 2. Sınıf öğrencisi (%77) Diğer sınıflar (%23)	-Demographic Survey (Demografik anket) -Alcohol Use Disorders Identification Test (Alkol kullanım bozuklukları tanımlama testi) -Difficulties in Emotion Regulation Scale (Duygu düzenleme güçlüğü ölçeği) -Drinking Refusal Self-Efficacy Questionnaire Revised (İçmeyi reddetme öz-yeterlik anketi) -Early Trauma Inventory (Erken travma envanteri) -PTSD Checklist –Civilian (TSSB kontrol listesi öz-bildirim aracı)
2. Valdez vd. (2015) / ABD	Çalışma, kötü muamele geçmişi bulunan ve koruyucu aile hizmetinden çıkmaya hazırlanan ergenlerin depresyon şiddeti ile pozitif değişimin bileşenleri (öz-yeterlik ve başkalarına gösterilen şefkat) arasındaki ilişkiyi inceledi.	Boylamsal	Kötü muamele geçmişi bulunan ve koruyucu aile hizmetinden çıkmaya hazırlanan çocuk refah sistemindeki ergenler (n=406) Cinsiyete göre; Kadın %57 Erkek %43 Etnik kökene göre; Kafkas (%44) Afro-Amerikan (%50) Kızılderili (%0,7) Latin (%1) Melez (%3,4) Diğer (%0,5)	-Childhood Trauma Questionnaire (Çocukluk travması anketi) -Perceived Benefits Scales (Algılanan fayda ölçeği) -Enhanced Self-Efficacy Subscale (Gelişmiş öz-yeterlik alt ölçeği) -Depression-Arkansas Scale (Arkansas depresyon ölçeği)
3. Day ve Kearney (2016) / ABD	Çalışma, travma sonrası semptomları olan kötü muamele maruz kalmış ergenlerin etnik açıdan farklı bir örneğinde çeşitli dayanıklılık değişkenlerini (ustalık duygusu, ilişki duygusu, duygusal tepkisellik) inceledi. Bu çalışmada öz-yeterlik, ustalık	Kesitsel	Maruz kaldıkları kötü muamele nedeniyle evden uzaklaştırılarak Çocuk ve Aile Hizmetleri Departmanı tarafından koruma altına alınan ergenler (n=70). Cinsiyete göre; Kadın (%50,7) Erkek (%40,8) Bilinmeyen (%8,5) Etnik kökene göre; Avrupa Amerikalı (%29,6) Afro-Amerikan (%16,9) Hispanik (%16,9) Çok ırklı (%12,7) Asya Amerikalı (%2,8)	-Children's PTSD Inventory (Çocuklar için TSSB envanteri) -Resiliency Scales for Children and Adolescents (Çocuklar ve ergenler için dayanıklılık ölçeği)

	duygusunun bir alt bileşeni olarak incelendi.		Irkı bilinmeyen (%21,1)	
4. Miller vd. (2016) / Güney Afrika	Çalışma, ergenlerde cinsel durumlar karşısında yüksek cinsel öz-yeterliliğe sahip olmanın penetrasyon içeren cinsel istismara maruz kalma riskini azaltıp azaltamayacağını inceledi.	Boylamsal	Güney Afrika'daki beş ayrı okuldan birinde eğitim gören, düşük gelirli ve etnik çeşitliliğe sahip ergenler (n=2893) Cinsiyete göre; Kadın (%55) Erkek (%45)	-Forced Sex Questionnaire (Zorla seks anketi) -History of Forced Sex Questionnaire (Zorla seks geçmişi anketi) -Sexual situation self-efficacy (Cinsel öz-yeterlik ölçeği)
5. Adjorlolo vd. (2017) / Gana	Çalışma; katılımcıların cinsiyeti, bakım veren kişi, hane halkı büyüklüğü (kardeş sayısı vd.), yaşanan bölge (kent, kırsal vd.) faktörlerinin, çocukluk çağı istismarı üzerindeki etkisini ve kötü muamelenin psikolojik işlevsellik (öz-yeterlik, yaşam doyumu ve depresyon) üzerindeki etkisini inceledi.	Kesitsel	Üniversite öğrencisi ergenler (n=300) Cinsiyete göre; Kadın (%69) Erkek (%31) Birlikte yaşadığı bakım verenlere göre; Her iki biyolojik ebeveynle birlikte yaşayan (%69) Sadece anne ile yaşayan (%16) Sadece baba ile yaşayan (%10) Diğer akrabalarla yaşayan (%5) Aynı hanedeki kardeşlerin sayısına göre; 0-2 kardeş bildiren (%30) 3-5 kardeş bildiren (%48) 6-8 kardeş bildiren (%11) 9 ve üzeri kardeş bildiren (%11) Yaşanılan bölgeye göre; Kentsel alanda yaşayan (%76) Kırsal alanda yaşayan (%24)	-Childhood Trauma Questionnaire (Çocukluk travması anketi) -General Self-Efficacy Scale (Genel öz-yeterlik ölçeği) -Beck's Depression Inventory-II (Beck depresyon ölçeği) -Satisfaction with Life Scale (Yaşam doyumu ölçeği)
6. Rode ve Rode (2017) / Polonya	Çalışma; aile içi şiddete (fiziksel istismar ve duygusal istismar) doğrudan maruz kalan ergenler, ebeveynleri arasında gerçekleşen aile içi şiddete tanık olan ergenler ve	Kesitsel	Katılımcılar (n=90) üç ayrı gruba eşit olarak ayrıldı: 1.grup: Ebeveynleri tarafından fiziksel ve duygusal istismara maruz kalan ergenler (n=30) Kadın (%66,7) Erkek (%33,3) 2.grup: Ebeveynleri arasındaki şiddete tanık olan ergenler (n=30)	-“How Are You Doing?” Scale -Anger Expression Scale (Öfke ifade ölçeği) -State-Trait Anxiety Inventory for Children (Çocuklar için durumluk kaygı envanteri) -Personal Competence Scale (Kişisel yeterlik ölçeği)

	istismarcı olmayan ailede yetişen ergenlerin öz-yeterlik, kaygı, öfke ve stresle baş etme stratejilerini karşılaştırdı.		Kadın %60 Erkek %40 3.grup: Karşılaştırma grubu (n=30) Kadın (%50) Erkek (%50)	
7. Farina vd. (2018) / İran	Çalışma, travma odaklı bilişsel davranışsal terapinin fiziksel istismara maruz kalan ergenlerin öz-yeterlikleri üzerindeki etkisini değerlendirdi.	Randomize kontrol çalışma	Fiziksel istismara maruz kalan erkek ergenler (n=40). Müdahale: 20 Kontrol: 20	-Muris Self-Efficacy Questionnaire (Muris öz-yeterlik anketi) -Child Abuse Questionnaire (Çocuk istismar anketi)
8. Guerra vd. (2018) / Şili	Çalışma, cinsel istismara maruz kalan ergen grubunda; cinsel istismar karakteristikleri (sıklık, şiddet, saldırganla ilişki ve cinsel istismarın türü) ve bilişsel davranışsal faktörler (öz-yeterlik, aktif başa çıkma ve algılanan aile desteği) ile içselleştirme semptomları (anksiyete, depresyon, TSSB) arasındaki ilişkiyi inceledi.	Kesitsel	Cinsel istismara maruz kalan kadın ergenler (n=106) Cinsel istismar eylem biçimlerine göre; Cinsel penetrasyon (%37,7) Cinsel penetrasyon içermeyen cinsel istismar (%62,3) Cinsel istismar failinin ergen ile yakınlığına göre; Akraba (%67,9) Aile dışından tanıdık kimse (%27,4) Yabancı (%4,7) Travma maruziyeti; Birden fazla kez travmaya maruz kalma (%74,5)	-Questionnaire About the History of the Victimization of Adolescents (Ergenlerin istismar geçmişi ile ilgili anket) -Multidimensional Scale of Perceived Social Support (Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği) -Generalized Self-Efficacy Scale (Genel öz-yeterlik ölçeği) -Adaptation of the Youth Coping Scale (Gençlerde başa çıkma ölçeği) -Child PTSD Symptoms Scale (Çocuklarda TSSB semptom ölçeği) -Depression Self-Rating Scale (Depresyon ölçeği) -State Anxiety Subscale of the State-trait Anxiety Inventory (Durumluk sürekli kaygı envanteri)
9. Hong vd. (2018) / Çin	Çalışma ilk olarak; çocukluk çağı kötü muamelesi ile algılanan stres arasındaki ilişkide duygu düzenleme stratejilerinin aracılık rolünü inceledi; ikinci olarak çocukluk çağı kötü muamelesi ile algılanan stres	Kesitsel	Üniversite öğrencisi ergenler (n=267) Cinsiyete göre; Kadın (%68,5) Erkek (%31,5) Etnik kökene göre; Beyaz (%43) Asya Amerikalı (%31,7) Hispanik (%8,7) Afro-Amerikan (%7,5) Diğer (%9,1) Sosyodemografik özelliklere göre;	-Parent-Child Conflict Tactics Scales (Çocuk-ebeveyn çatışma taktikleri ölçeği) -Parental Bonding Instrument / Parental Emotional Neglect (Ebeveyn bağlanma ölçeği ile ebeveyn duygusal ihmali alt boyutu) -Emotion Regulation Questionnaire

	arasında duygu düzenlemenin aracı rolünü test eden arabuluculuk modelinde öz-yeterliğin moderatör etkisini inceledi. Bu çalışmada incelenen tüm ilişki kalıpları, cinsiyete özgü olarak analiz edildi.		Orta sınıf aileye mensup (%91,6) Diğer (%8,4)	-Emotion Regulation Self-efficacy (Duygu düzenleme anketinden türetilen toplam öz-yeterlik puanı) -The 10-item Resilience scale (Dayanıklılık ölçeği) -The 10-item Perceived Stress Scale (Algılanan stres ölçeği)
10. Kim vd. (2018) / ABD	Çalışma; evsiz ergenlerde çocukluk çağı istismarı, evsizlik sürecindeki kötü muamele deneyimleri, evsizlik özellikleri (süre ve geçicilik) ve kişisel dayanıklılık faktörlerinin (öz-yeterlik ve sosyal bağlılık) travma ve TSSB ile ilişkisini inceledi.	Kesitsel	Evsiz ergenler (n=600)	-Mini-Interational Neuropsychiatric Interview (Uluslararası nöropsikiyatrik görüşme) -Childhood Trauma Questionnaire (Çocukluk travması anketi) -Traumatic Life Events Questionnaire (Travmatik yaşam olayları anketi) -Client Evaluation of Self and Treatment Scale (Kişinin kendini ve tedaviyi değerlendirme ölçeği) -Social Connectedness Scale (Sosyal bağlılık ölçeği)
11. Baiocchi vd. (2019) / Kenya	Çalışma, Kenya'da gayri resmi yerleşim yerlerinde yaşayan altıncı sınıf öğrencisi kadın ergenlerde cinsiyete dayalı şiddet olaylarını ve cinsel istismarla ilişkili faktörleri inceledi.	Kesitsel	6. sınıf eğitimine devam eden kadın ergenler (n=4125)	-Self-Efficacy Questionnaire for Children (Çocuklar için öz-yeterlik anketi) -Kenya Violence Against Children Survey -Stepping Stones Survey
12. Rode vd. (2019) / Polonya	Çalışma, ebeveynler arası şiddete tanık olan ergenler ile doğrudan aile içi şiddete maruz kalan ergenlerin psikolojik, sosyal ve davranışsal işlevi oluşturan	Kesitsel	Katılımcılar (n=90) üç ayrı gruba eşit olarak ayrıldı: 1.grup: Ebeveynleri tarafından fiziksel istismara maruz kalmaları sebebiyle bölge mahkemesi tarafından Aile Teşhis ve Danışma Merkezlerine sevk edilen ergenler (n=30)	-Victimization Questionnaire (Mağduriyet anketi) -State-Trait Anxiety Inventory for Children (Çocuklar için durumluk kaygı envanteri) -How you Cope Scale (Başa çıkma ölçeği)

	değişkenler açısından benzer ve farklı sonuçlarını inceledi. Ayrıca bu çalışmada, ergenlerin stresle başa çıkma becerileri ve öz-yeterlik düzeyleri incelendi.		2.grup: Ebeveynleri arasındaki cinsel, duygusal ve fiziksel şiddete tanık olmaları sebebiyle bölge mahkemesi tarafından Aile Teşhis ve Danışma Merkezlerine sevk edilen ergenler (n=30) 3.grup: Karşılaştırma grubu (n=30)	-Anger Expression Scale (Öfke ifade ölçeği) -Personal Competence Scale (Kişisel yeterlik ölçeği)
13. Tyler vd. (2019) / ABD	Çalışma; öz-yeterlik, benlik saygısı, sosyal destek ve kişinin temel ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinin, evsiz ergenlerin sokakta fiziksel şiddete maruz kalma riski karşındaki koruyucu rolünü inceledi.	Kesitsel	Evsiz ergenler (n=150) Cinsiyete göre; Kadın (%52) Erkek (%48)	-Conflict Tactics Scale (Çatışmaların çözümüne yaklaşım ölçeği) -General Self-Efficacy Scale (Genel öz-yeterlik ölçeği) -Obtaining Basic Necessities Questionnaire (Temel ihtiyaçları karşılama anketi) -Rosenberg Self-Esteem Scale (Rosenberg benlik saygısı ölçeği) -Social Provisions Scale (Sosyal hükümler ölçeği)
14.Vaillancourt-Morel vd. (2019) / Kanada	Çalışma ilk olarak ergenlerin cinsel öz-yeterliklerini etkileyebilecek faktörleri saptamak için ergenlerin maruz kaldığı cinsel istismar şiddeti ile cinsel öz-yeterlik arasındaki ilişkiyi; ikinci olarak, ergenlerin maruz kaldığı cinsel istismar şiddeti ile cinsel öz-yeterlik arasındaki ilişkide kendini susturma ve bölünmüş benlik düzeylerinin aracı rolünü inceledi.	Boylamsal	Quebec'te yaşayan lise öğrencileri (n=739) Cinsiyete göre; Kadın (%74,3) Erkek (%25,7) Sınıf düzeyine göre; 10. sınıf (%34,5) 11. sınıf (35,7) 12. sınıf (29,8) Katılımcıların %82,8'i ebeveynlerinin etnik kökeninin Quebecer / Kanada olduğunu; %91,6'sı evde konuşulan ana dilin Fransızca olduğunu; %81,1'i annelerinin, %84,7'si ise babalarının bir işte çalışmakta olduğunu bildirdi.	-Sociodemographic Survey (Sosyodemografik anket) -Child Sexual Abuse Questionnaire (Çocuk cinsel istismar şiddeti anketi) -Silencing the Self Scale (Kendini susturma ölçeği) -Sexual Self-Efficacy Scale (Cinsel öz-yeterlik ölçeği)
15. Sterzing vd. (2020) / ABD	Çalışma aşağıda belirtilen üç amaç doğrultusunda yapıldı: a) Fiziksel, fiziksel olmayan ve ilişkisel, zorbalık ve mağduriyet türlerine ilişkin	Kesitsel	Çocuk koruma hizmetleri tarafından resmi olarak araştırılan veya doğrulanmış bir kötü muamele öyküsü bulunan kadın ergenler (n=236) Etnik kökene göre; Afro-Amerikan (%51,7) Kafkas (%24,6) Amerikan Kızılderili (%1,7)	-Aggression-Problem Behavior Frequency Scale (Saldırganlık ve problem davranış sıklık ölçeği) -Problem Behavior Frequency Scale (Problem davranış sıklığı ölçeği) -Child Trauma Questionnaire--Short Form

	sıklık tahminlerini oluşturmak b) Zorbalığa dahil olma rollerinin (sadece zorba, sadece mağdur, zorba-mağdur ve katılmamış) sıklığını belirlemek c) Zorbalığa dahil olma rolleriyle ilişkili koruyucu faktörleri ve risk faktörlerini belirlemek.		Hispanik (%1,3) Asya Amerikalı (%0,4) İki / çok ırklı (%18,6) Diğer (%1,7) Zorbalık kurban gruplarına göre; Yalnızca zorba (%6,4; n=15) Yalnızca mağdur(%20,3; n=48) Zorba-mağdur (%44,1; n=104) İlgili olmayan (%29,2; n=69) Yerleşim bilgilerine göre; Koruyucu aile yanında ya da bir akrabasının evinde kalanlar (%41,1) Biyolojik ebeveynleriyle kalanlar (%39) Bir grup evinde ya da ıslah evinde kalanlar (%11,9) Evlat edinildiği aileyle kalanlar (%8,1)	(Çocuk travması anketi-kısa formu) -Child PTSD Symptom Scale (Çocuk TSSB semptom ölçeği) -Diagnostic Interview Schedule for Children–Version IV (Çocuklar için tanınal görüşme çizelgesi) -Beliefs supporting physical aggressive behavior -Self-Efficacy–Teen Conflict Survey (Öz-yeterlik ve Ergen Çatışması Anketi) -Service Assessment for Children and Adolescents (Çocuklar ve ergenler için hizmet değerlendirmesi ölçümü)
--	---	--	--	--

Tablo 2. Araştırmaların Başlıca Sonuçlarını Gösteren Kod Cetveli

İlk Yazar (Yıl) / Ülke	Maruz Kalınan Kötü Muamele Türü	Öz-Yeterlik ile İlgili Başlıca Sonuçlar
1. Klanecky vd. (2015) / ABD	Cinsel istismar	1. Artan duyu düzenleme güçlüğü ve artan alkol içme problemi ile azalan içmeyi reddetme öz-yeterliği arasında yüksek düzeyde istatistiksel anlamlılık buldu. 2. Çocukluk çağı cinsel istismarı ile içmeyi reddetme öz-yeterliği arasında negatif ilişki bildirdi. 3. Üniversite öğrencisi ergenlerin alkol problemi üzerinde; öz-yeterlik, duyu düzenleme ve çocukluk çağı cinsel istismarının üç yönlü etkileşiminin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu rapor etti.
2. Valdez vd. (2015) / ABD	Fiziksel istismar Duyusal istismar Cinsel istismar	Öz-yeterliğin; istismar şiddeti ve daha yüksek başlangıç depresyon seviyesi ile negatif, depresyondaki düşüşlerle pozitif ilişkili olduğunu bildirdi.
3. Day ve Kearney (2016) / ABD	İhmal Fiziksel istismar Cinsel istismar	Öz-yeterlik ile TSSB semptomları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu bildirdi.
4. Miller vd. (2016) / Güney Afrika	Cinsel istismar	1. Ergenlerin öz-yeterlik düzeylerinin, ortalama öz-yeterlik düzeylerinden daha düşük olduğu dönemlerde penetrasyon içeren cinsel istismar yaşantısına maruz kalma riskinin daha yüksek olduğunu bildirdi. 2. Akranlarına kıyasla düşük cinsel öz-yeterliğe sahip ergenlerin penetrasyon içeren cinsel istismar yaşantısına maruz kalma riskinin daha yüksek olduğunu ortaya koydu.

5. Adjorlolo vd. (2017) / Gana	İhmal (fiziksel ve duygusal) Fiziksel istismar Duygusal istismar Cinsel istismar	1. Çocukluk çağı kötü muamelesi, öz-yeterliği %18 düzeyinde anlamlı bir şekilde açıkladı. 2. Öz-yeterlik ile fiziksel istismar ve duygusal ihmal arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bildirdi.
6. Rode ve Rode (2017) / Polonya	Fiziksel istismar Duygusal istismar	1. Aile içinde istismara doğrudan maruz kalan ergenler (1.grup); aile içi şiddete tanık olan ergenlere (2.grup) ve karşılaştırma grubundaki ergenlere (3.grup) kıyasla daha düşük öz-yeterlik bildirdi. 2. Aile içi istismara doğrudan maruz kalan ergenlerin öz-yeterliği, başa çıkma becerisini %12,9 düzeyinde anlamlı bir şekilde açıkladı. 3. Yüksek öz-yeterliğin, öfke kontrolü ile pozitif ilişkili olduğunu gösterdi.
7. Farina vd. (2018) / İran	Fiziksel istismar	1. Travma odaklı bilişsel davranışsal terapi uygulanan müdahale grubundaki ergenlerin (20) duygusal ve sosyal öz-yeterlik ortalama puanları kontrol grubuna (20) göre anlamlı şekilde arttı. 2. Travma odaklı bilişsel davranışsal terapi uygulanan müdahale grubundaki ergenlerin (20) akademik öz-yeterlik ortalama puanları kontrol grubuna (20) göre anlamlı bir fark göstermedi.
8. Guerra vd. (2018) / Şili	Cinsel istismar	1. Öz-yeterlik ile cinsel istismar şiddeti arasında negatif yönlü bir ilişki bulundu. 2. Öz-yeterlik ile aktif başa çıkma arasında pozitif yönlü bir ilişki bulundu. 3. Öz-yeterlik ile içselleştirme semptomları (TSSB, anksiyete ve depresyon) arasında negatif yönlü bir ilişki bulundu. 4. Öz-yeterlik ile algılanan aile desteği arasında pozitif yönlü bir ilişki bulundu.
9. Hong vd. (2018) / Çin	Duygusal ihmal Fiziksel istismar Duygusal istismar	1. Anne kaynaklı duygusal ihmal ile öz-yeterlik arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bildirdi. Baba kaynaklı duygusal ihmal ile öz-yeterlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmadı. 2. Öz-yeterlik ile duygu düzenleme stratejileri (yeniden bilişsel değerlendirme ve bastırma) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bildirdi. 3. Öz-yeterlik ile algılanan stres arasında negatif yönlü anlamlı ilişki gösterdi.
10. Kim vd. (2018) / ABD	Fiziksel istismar Cinsel istismar	1. Cinsel istismara maruz kalan ergenler arasında düşük öz-yeterliğe sahip olanlar, daha yüksek öz-yeterliğe sahip olanlara göre daha yüksek TSSB semptomu sergiledi. 2. Travma yaşayan ve TSSB kriterlerini karşılayan ergenlerin, travma yaşamayan ergenlere göre daha düşük öz-yeterliğe sahip olduğunu bildirdi.
11. Baiocchi vd. (2019) / Kenya	Fiziksel istismar Duygusal istismar Cinsel istismar	Yüksek öz-yeterlik ile penetrasyon içeren cinsel istismara maruz kalma riski arasında yüksek istatistiksel anlamlılık bildirdi. Diğer bir ifade ile öz-yeterliğin, kötü muamele karşısında koruyucu bir faktör olduğunu ortaya koydu.
12. Rode vd. (2019) / Polonya	Fiziksel istismar	1. Aile içi şiddete doğrudan maruz kalan ergenler ve ebeveynler arası şiddete tanık olan ergenler ile karşılaştırma grubunda bulunan ergenlerin öz-yeterlikleri arasında anlamlı bir fark bildirildi. 2. Fiziksel istismara maruz kalan ergenler, ebeveynler arası partner şiddetine tanık olan ergenlere kıyasla daha düşük öz-yeterlik bildirdi. 3. Ebeveynler arası partner şiddetine tanık olan ergenler, karşılaştırma grubuna kıyasla daha düşük öz-yeterlik bildirdi.
13. Tyler vd. (2019) / ABD	Fiziksel istismar	1. Daha yüksek öz-yeterliğe sahip ergenler, daha yüksek benlik saygısı ve sosyal destek bildirdi. 2. Çocukluk çağı fiziksel istismarına daha az maruz kalma ile yüksek öz-yeterlik arasında ilişki bildirdi.

14. Vaillancourt-Morel vd. (2019) / Kanada	Cinsel istismar	1. Cinsel durum öz-yeterliği ile çocukluk çağı cinsel istismar şiddeti arasında negatif ilişki bildirdi. Kendini susturma stratejileri (bölünmüş benlik ve kendini susturma) ise bu ilişkiye aracılık etti. 2. Cinsel durum öz-yeterliği ile romantik ilişkilerde kendini susturma stratejileri (bölünmüş benlik ve kendini susturma) arasında negatif ilişki bildirdi.
15. Sterzing vd. (2020) / ABD	Fiziksel istismar Duygusal istismar Cinsel istismar	1. Öfke öz-yeterliği ile kötü muamele geçmişi bulunan ergenlerin zorbalığa dahil olma rolleri ("sadece mağdur" ve "zorba-mağdur") arasında negatif ilişki bildirdi. 2. Öfke öz-yeterliği ile "sadece zorba" rolü arasında anlamlı bir ilişki bildirmedi.

TARTIŞMA

Bu çalışmada "Geçmişte kötü muameleyle maruz kalmış olan ergenlerin öz-yeterliklerine etki eden faktörler nelerdir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Derleme kapsamında değerlendirilen 15 araştırmanın, geçmişte kötü muamele yaşantısına maruz kalmış ergenlerin öz-yeterlik düzeylerini etkileyen faktörleri incelediği ve bu alana güncel bazı açıklamalar getirdiği düşünülmektedir.

Taramanın yapıldığı 2015-2020 yılları arasında konuyla ilgili yalnızca 15 çalışmaya ulaşılmıştır ve bu çalışmaların genelindeki primer amaç, öz-yeterlikle ilgili sonuçların ortaya koyulması değildir. Bu durum, konuyla ilgili tanımlayıcı araştırmaların yetersiz olduğunu düşündürmektedir. Araştırmanın problemini oluşturan bu duruma bir çözüm üretebilmek için yürütülen bu çalışmayla; geçmişte kötü muameleyle maruz kalan ergenlerin öz-yeterliklerine etki eden faktörlerin tespit edilmesi ve bu kavramın görünür kılınması amaçlanmıştır.

Araştırmamız, çocukluk çağı kötü muamele yaşantısının öz-yeterliği olumsuz yönde etkilediğini bildirmektedir (Adjorlolo vd. 2017). Literatür taraması neticesinde çocukluk çağı kötü muamelesinin, öz-yeterliği olumsuz yönde etkileyen bir faktör olduğunu ortaya koyan çalışmalara rastlanılmıştır (Kim ve Cicchetti 2003, Singer vd. 2012). Söz konusu bulgunun tersine, kötü muameleyle maruz kalmış belirli alt grupların (sokakta yaşayan ve evsiz çocuklar/ergenler vd.) öz-yeterlik inançlarının herhangi bir kötü muameleyle maruz kalmayan akranlarına kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Cénat vd. 2018, Kıрман ve Atak 2020). Konuyla ilgili tutarlı sonuçlara ulaşılabilmesi için daha fazla çalışmanın üretilmesine ihtiyaç vardır.

Çalışmamız, duygusal ihmalin (Adjorlolo vd. 2017, Hong vd. 2018), duygusal istismarın (Rode ve Rode 2017), fiziksel istismarın (Adjorlolo vd. 2017, Rode ve Rode 2017, Rode vd. 2019, Tyler vd. 2019) ve cinsel istismarın (Klanecky vd. 2015) ergenlerin öz-yeterlik düzeylerini olumsuz yönde etkilediğini saptamıştır. Benzer şekilde ilgili literatür de duygusal istismarın (Hussain ve Munaf 2012, Arslan ve Balkis 2016, Koçmarlar ve Akbağ 2016), duygusal ihmalin (Shaffer vd. 2009), fiziksel istismarın (Haj-Yahia vd. 2019) ve cinsel istismarın (Lamoureux vd. 2012) öz-yeterliği olumsuz yönde etkilediği hususunda fikir birliği içindedir. Buna ek olarak araştırma bulguları; cinsel istismar şiddetinin (Guerra

vd. 2018, Vaillancourt-Morel vd. 2019) ve istismar şiddetinin (Valdez vd. 2015) de ergenlerin öz-yeterliklerini negatif yönde etkileyen faktörler olduğunu bildirmektedir. İstismar niteliklerinin (istismarın türü, şiddeti, sıklığı, istismarcının kimliği vd.) ergenlerin öz-yeterlik düzeylerini negatif yönde etkileyen bir faktör olduğunu bildiren mevcut bulgu, konuyla ilgili yazarların ortaya koyduğu sonuçlarla tutarlılık göstermektedir (Lazarus ve Folkman 1984).

Araştırma bulguları; travma odaklı bilişsel terapi müdahalesinin (Farina vd. 2018), öfke kontrolünün (Rode ve Rode 2017), algılanan aile desteğinin (Guerra vd. 2018), başa çıkma stratejilerinin (Rode ve Rode 2017, Guerra vd. 2018), benlik saygısının, sosyal desteğin (Tyler vd. 2019) ve duygu düzenleme stratejilerinin (Hong vd. 2018) kötü muamele yaşantısına maruz kalan ergenlerin öz-yeterliklerini olumlu yönde etkileyen faktörler olduğunu bildirmiştir. Literatür söz konusu araştırma bulgularıyla benzer şekilde; başa çıkma becerilerinin, benlik saygısının, sosyal desteğin (Lane vd. 2002, Devonport ve Lane 2006, Peker ve Ekinci 2016) ve öfke kontrolünün öz-yeterlik üzerindeki olumlu etkisini doğrulamaktadır (Balat vd. 2014, Ayan 2017).

Derleme kapsamında elde edilen bir diğer araştırma bulgusu ise; düşük öz-yeterliğin, ergenlerin zorba-kurban gruplarına katılma (Sterzing vd. 2020) ve penetrasyon tipi cinsel istismara maruz kalma riskini (Miller vd. 2016, Baiocchi vd. 2019) artırdığını ortaya koymaktadır. Söz konusu bulgu, Hornor (2014)'un kötü muameleyle maruz kalma riskinin yüksek olduğu ortamlarda yetişen ergenlerin öz-yeterlik düzeylerinin daha düşük olduğunu, daha fazla gelişimsel problemler ve uyum sorunları yaşadıklarını bildiren araştırmasının bulgularıyla tutarlıdır. Öz-yeterlik düzeyleri yüksek olan bireylerin istismara maruz kalma riskinin daha düşük olması, onların daha iyimser, duygusal, davranışsal ve bilişsel olarak daha motive, sebatkâr ve rasyonel kişilik yapısına sahip olmalarıyla açıklanabilir.

Derleme kapsamında elde edilen bulgular, içselleştirme semptomlarının (depresyon, anksiyete, TSSB, stres) (Valdez vd. 2015, Day ve Kearney 2016, Guerra vd. 2018, Hong vd. 2018, Kim vd. 2018), alkol probleminin ve duygu düzenleme güçlüğü'nün öz-yeterliği olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır (Klanecky vd. 2015). Literatür, çocukluk çağı kötü muamelesinin duygu düzenleme güçlüğü, alkol problemi (Kaya Kılıç ve Tekin 2018) içselleştirme semptomları (depresyon, anksiyete, TSSB, stres) ile ilişkili olduğunu (Putnam 2006, Alpay vd. 2017) ve yüksek öz-yeterlik inancının çocukluk çağı kötü muamelesi sonrasında ortaya çıkan travmatik stres semptomlarını hafifletmeye katkı sağladığını bildirmektedir (Benight ve Bandura 2004). Bu doğrultuda öz-yeterliğin travmatik belirtilerinin azaltılmasında etkili ve koruyucu bir kaynak olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Bu araştırmanın örneklem özellikleri cinsiyet dağılımı açısından incelendiğinde; kadın katılımcıların, erkeklerden yaklaşık 3 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili uluslararası ve ulusal istatistiklerden elde edilen epidemiyolojik veriler, cinsel istismar maruziyeti karşısında kızların

erkeklerden daha fazla risk altında olduğunu (Gilbert vd. 2009, TÜİK 2016, TÜİK 2017) diğer kötü muamele türlerinde ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığını bildirmektedir (Powers vd. 1990, Koç vd. 2012). Bu durum, özellikle cinsel istismarın cinsiyet temelinde değerlendirilmesi gerektiğine dair bir farkındalık oluşturmaktadır. Derleme kapsamında ele alınan çalışmalar inceledikleri kötü muamele türlerine göre değerlendirildiğinde, duygusal istismara ve ihmale; diğer kötü muamele türlerine oranla daha az çalışmada yer verildiği görülmektedir. Mevcut bulgu; diğer kötü muamele türlerinin, ihmale ve duygusal istismara oranla daha fazla fiziksel ve ölçülebilir nitelikte kanıt sunmasıyla açıklanabilmektedir (Yıldırım vd. 2016, Bakır ve Kapucu 2017). Duygusal istismarın birey üzerinde yaratmış olduğu travmatik etkilerin diğer kötü muamele türlerine göre daha şiddetli olduğunu bildiren çalışmaların varlığı (Mullen vd. 1996, McGee vd.1997, Burns vd. 2010) ihmalin ve duygusal istismarın incelendiği çalışmalardan elde edilecek bulguların önemini göstermektedir. Bu bağlamda, bu iki kötü muamele türünü inceleyen çalışmaların artırılmasının bu alana katkı sağlayacağı söylenebilir.

Araştırmamız kapsamında gözden geçirilen çalışmalarda öz-yeterlik, öz-yeterliğe etki eden faktörler ve kötü muamelenin değerlendirildiği öz-bildirim ölçeklerinin birbirlerinden farklı olduğu görülmüştür. Bu durum, ulaşılan verilerin diğer araştırmalar ile karşılaştırılmasını zorlaştırmakta ve sonuçların standart ölçüm araçlarıyla elde edilecek sonuçlardan farklı çıkmasına sebep olabilmektedir. Ölçüm araçlarının standardize olmaması, bu araştırmanın bir sınırlılığı olarak kabul edilebilir. Bu sınırlılığın önüne geçilmesi noktasında ise gelecek araştırmalarda güvenilirlik-geçerliliği olan ve çok kültürlü ülkelerde yaygın olarak kullanılan öz-bildirim araçlarının tercih edilmesi önerilebilir. Öte yandan derleme dahilinde incelenen çalışmalarda ağırlıklı (n=11) olarak kesitsel araştırma deseni kullanılması, tespit edilen ilişkilerin nedenselliğini sınırlandırırken; çalışmaların yaklaşık yarısının (yüzde 46,6) Kuzey Amerika ülkelerinde yürütülmüş olması da araştırmadan elde edilen sonuçların küresel bağlamdaki genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Bu doğrultuda literatürün, farklı sosyoekonomik ve kültürel çevrelerden gelecek boylamsal ve randomize kontrollü çalışmalara ihtiyacı olduğu söylenebilir. Söz konusu sınırlılıkların yanı sıra araştırmamızın güçlü yönleri de bulunmaktadır. Araştırmamızın güçlü yönleri; geçmişte kötü muameleyle maruz kalan ergenlerin öz-yeterlik düzeylerini etkileyen faktörleri değerlendiren ilk sistematik derleme olması, araştırma bulgularının literatür ile önemli ölçüde tutarlılık göstermesi ve bulguların sosyal hizmet disiplini çerçevesinde değerlendirilmesi, olarak sıralanabilir.

Gelecek bilimsel araştırmaların bu sistematik derleme çalışmasının güçlü yönleri ve sınırlılıkları göz önünde bulundurarak üretilmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Araştırma sonuçları; travma odaklı bilişsel davranışsal terapi müdahalesi, öfke kontrolü, aile desteği, başa çıkma becerisi, duygu düzenleme stratejileri, sosyal destek ve benlik saygısı olmak üzere yedi faktörün geçmişte kötü muameleyle maruz kalmış olan ergenlerin öz-yeterlik düzeylerini güçlendirdiğini; çocukluk çağı kötü muamelesi, cinsel istismar, duygusal istismar, fiziksel istismar, ihmal, istismarın şiddeti, cinsel istismarın şiddeti, penetrasyon içeren cinsel istismar yaşantısı, alkol problemi, zorba-kurban gruplarına dahil olma, duygu düzenleme güçlüğü, içselleştirme semptomları, stres, depresyon, TSSB ve romantik ilişkilerde kendini susturma stratejileri olmak üzere 16 faktörün ise bu ergenlerin öz-yeterlik düzeylerini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

İncelenen 15 çalışma bulgularının bütüncül değerlendirmesi yoluyla, geçmişte kötü muameleyle maruz kalan ergenlerin öz-yeterlik düzeylerini etkileyen toplam 23 farklı faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler, öz-yeterliğin, çocukluk çağı kötü muamelesi alanında yürütülen bilimsel araştırmalarda ve ergenler ve aileleri odaklı psikososyal müdahale programlarında dikkate alınabilir. Ayrıca bu araştırmanın sonuçları; öz-yeterlik kavramının, kötü muamelenin ergenler üzerinde sebep olduğu travmatik ve olumsuz etkilerin giderilmesinde ve risklerin önlenbilmesinde etkili, kanıta dayalı mesleki bir enstrüman olduğunu bildirmektedir.

Sonuç olarak bu araştırmanın geçmişte kötü muameleyle maruz kalmış olan ergenler üzerinde öz-yeterliğin koruyucu doğasına dair kanıtlar sunduğu; bununla birlikte ulaşılan verileri doğrulayabilmek için daha çok çalışmaya ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Öz-yeterlik kavramının, çocukluk çağı kötü muamelesi alanında yürütülen bilimsel araştırmalarda değerlendirilmesinin ve mesleki uygulamalarda kullanılmasının sorunun çözümüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

“Kötü Muameleyle Maruz Kalan Ergenlerde Öz-yeterlik Çalışmaları: Bir Sistemik Derleme” isimli çalışma, sistemik bir derleme çalışması olduğu için etik kurul onamı gerektirmemektedir.

ARAŞTIRMACININ KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit katkı vermişlerdir.

ÇATIŞMA BEYANI

Yazarlar arasında herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adjorlolo, S., Adu-Poku, S., Andoh-Arthur, J., Botchway, I., ve Miyakado, B.P. (2017). Demographic factors, childhood maltreatment and psychological functioning among university students' in Ghana: A retrospective study. *Int J Psychol*, 52, 9-17.
- Alpay, E.H., Aydın, A., ve Bellur, Z. (2017). Çocukluk çağı travmalarının depresyon ve travma sonrası stres belirtileri ile ilişkisinde duygu düzenleme güçlüklerinin aracı rolü. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 20, 218-226.
- Arslan, G., ve Balkis, M. (2016). Ergenlerde duygusal istismar, problem davranışlar, özyeterlik ve psikolojik sağlık arasındaki ilişki. *Sakarya University Journal of Education*, 6, 8-22.
- Ayan, A. (2017). Yalnızlık ve utangaçlık düzeyinin öz-yeterlik ve öfke kontrolü üzerine etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 87-108.
- Baiocchi, M., Friedberg, R., Rosenman, E., Amuyunzu-Nyamongo, M., Oguda, G., Otieno, D., ve Sarnquist, C. (2019). Prevalence and risk factors for sexual assault among class 6 female students in unplanned settlements of Nairobi, Kenya: Baseline analysis from the IMPower & Sources of Strength cluster randomized controlled trial. *PLoS one*, 14, 1-12.
- Bakır, E., Kapucu, S. (2017). Çocuk ihmal ve istismarının Türkiye’de yapılan araştırmalara yansımaları: Bir literatür incelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 4, 13-24
- Balat, G., Sezer, T., ve Tunçeli, H. (2014). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların annelerinin öz-yeterlik ve öfke düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 47-63.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychol Rev*, 84, 191-215.
- Barker, R.L. (1999). *The Social Work Dictionary*. Fourth edition, Washington DC: NASW Press.
- Benight, C.C., ve Bandura, A. (2004). Social cognitive theory of posttraumatic recovery: The role of perceived self-efficacy. *Behav Res Ther*, 42, 1129-1148.
- Burns, E.E., Jackson, J.L., ve Harding, H.G. (2010). Child maltreatment, emotion regulation, and posttraumatic stress: The impact of emotional abuse. *J Aggress Maltreat Trauma*, 19, 801-819.
- Çalık Var, E., ve Kılıç Ceyhan., E. (2016). Ruh sağlığı alanında kanıta dayalı sosyal hizmet uygulamaları. *Soc Sci Res*, 9, 1062-1069.

- Caprara, G.V., Barbaranelli, C., Pastorelli, C., ve Cervone, D. (2004). The contribution of self-efficacy beliefs to psychosocial outcomes in adolescence: Predicting beyond global dispositional tendencies. *Pers Individ Dif*, 37, 751-763.
- Cénat, J.M., Derivois, D., Hébert, M., Amédée, L.M., ve Karray, A. (2018). Multiple traumas and resilience among street children in Haiti: Psychopathology of survival. *Child Abuse Negl*, 79, 85-97.
- Day, T., ve Kearney, C.A. (2016). Resilience variables and posttraumatic symptoms among maltreated youth. *J Aggress Maltreat Trauma*, 25, 991-1005.
- Devonport, T.J., ve Lane, A.M. (2006). Relationships between self-efficacy, coping and student retention. *Soc Behav Pers*, 34, 127-138.
- Farina, V., Salemi, S., Tatari, F., Abdoli, N., Jouybari, T. A., Alikhani, M., ve Zakiei, A. (2018). Trauma-focused cognitive behavioral therapy a clinical trial to increase self-efficacy in abused the primary school children. *Journal of Education and Health Promotion*, 7, 1-6.
- Fassler, I.R., Amodeo, M., Griffin, M.L., Clay, C.M, ve Ellis, M.A. (2005). Predicting long-term outcomes for women sexually abused in childhood: Contribution of abuse severity versus family environment. *Child Abuse Negl*, 29, 269-284.
- Gilbert, R., Widom, C.S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E, ve Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet*, 373, 68-81.
- Guerra, C., Farkas, C., ve Moncada, L. (2018). Depression, anxiety and PTSD in sexually abused adolescents: Association with self-efficacy, coping and family support. *Child Abuse Negl*, 76, 310-320.
- Haj-yahia, M.M., Hassan-Abbas, N., Malka, M., ve Sokar, S. (2019). Exposure to family violence in childhood, self-efficacy, and posttraumatic stress symptoms in young adulthood. *J Interpers Violence*, 1-28.
- Hong, F., Tarullo, A.R., Mercurio, A.E., Liu, S., Cai, Q., Ve Malley-Morrison, K. (2018). Childhood maltreatment and perceived stress in young adults: The role of emotion regulation strategies, self-efficacy, and resilience. *Child Abuse Negl*, 86, 136-146.
- Hornor, G. (2014). Child neglect: Assessment and intervention. *J Pediatr Health Care*, 28, 186-192.
- Hussain, S., ve Munaf, S. (2012). Perceived father acceptance-rejection in childhood and psychological adjustment in adulthood. *International Journal of Business and Social Science*, 3, 149-156.

- Kaya Kılıç, A., ve Tekin, H.H. (2018). Tıbbi sosyal hizmet birimine bildirilen çocuk ihmal ve istismar vakalarının retrospektif incelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 11, 62-74.
- Kendall-Tackett, K. (2002). The health effects of childhood abuse: four pathways by which abuse can influence health. *Child Abuse Negl*, 26, 715-729.
- Kim, J., ve Cicchetti, D. (2003). Social self-efficacy and behavior problems in maltreated and nonmaltreated children. *J Clin Child Adolesc Psychol*, 32, 106-117.
- Kim, Y., Bender, K., Ferguson, K.M., Begun, S., ve Dinitto, D.M. (2018). Trauma and posttraumatic stress disorder among homeless young adults: The importance of victimization experiences in childhood and once homeless. *J Emot Behav Disord*, 26, 131-142.
- Kırman, T., ve Atak, H. (2020). Yetişkinliğe geçiş döneminde yabancılaşma: Çocukluk çağı ruhsal travmaları ve eylemliliğin yordayıcılığı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 601-612.
- Klanecky, A.K., Woolman, E.O., ve Becker, M.M. (2015). Child abuse exposure, emotion regulation, and drinking refusal self-efficacy: An analysis of problem drinking in college students. *Am J Drug Alcohol Abuse*, 41, 188-196.
- Koç, F., Aksit, S., Tomba, A., Aydın, C., Koturoğlu, G., Aslan, A., Çetin, S., ve Solak, U. (2012). Çocuk istismarı ve ihmali olgularımızın demografik ve klinik özellikleri: Ege Üniversitesi Çocuk Koruma Birimi'nin bir yıllık deneyimi. *Türk Pediatri Arşivi*, 47(2), 119-124.
- Koçmarlar, H., ve Akbağ, M. (2016). Ergenlerin anne baba ve öğretmenlerinden algıladıkları duygusal istismarın öz-yeterlikleri üzerindeki yordayıcı etkisi üzerine bir inceleme. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8, 1323- 1360.
- Lamoureux, B.E., Palmieri, P.A., Jackson, A.P., ve Hobfoll, S.E. (2012). Child sexual abuse and adulthood-interpersonal outcomes: Examining pathways for intervention. *Psychol Trauma*, 4, 605-613.
- Lane, A.M., Jones, L., ve Stevens, M.J. (2002). Coping with failure: The effects of self-esteem and coping on changes in self-efficacy. *J. Sport Behav*, 25, 331-345
- Lazarus, R.S., ve Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer Publishing Company.
- Liberati, A., Altman, D. G., Tetzlaff, J., Mulrow, C., Gøtzsche, P. C., Ioannidis, J. P., ve Moher, D. (2009). The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate health care interventions: explanation and elaboration. *Journal of Clinical Epidemiology*, 62(10), e1-e34.

- Mcgee, R.A., Wolfe, D.A., ve Wilson, S.K. (1997). Multiple maltreatment experiences and adolescent behavior problems: Adolescents' perspectives. *Dev Psychopathol*, 9, 131-149.
- Miller, J.A., Smith, E.A., Coffman, D., Mathews, C., ve Wegner, L. (2016). Forced sexual experiences and sexual situation self-efficacy among South African youth. *J Res Adolesc*, 26, 673-686.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D.G., ve The Prisma Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and metaanalyses: The PRISMA Statement. *Annals Int Med*, 151, 264-269.
- Mullen, P.E., Martin, J.L., Anderson, J.C., Romans, S.E., ve Herbison, G.P. (1996). The long-term impact of the physical, emotional and sexual abuse of children: A community study. *Child Abuse Negl*, 20, 7-21.
- Muris, P., Mayer, B., Van Lint, C., ve Hofman, S. (2008). Attentional control and psychopathological symptoms in children. *Pers Individ Dif*, 44, 1495-1505.
- Neria, Y., Bromet, E.J., Sievers, S., Lavelle, J., ve Fochtmann, L.J. (2002). Trauma exposure and posttraumatic stress disorder in psychosis: Findings from a firstadmission cohort. *J Consult Clin Psychol*, 70, 246-251.
- Peker, A., ve Ekinci, E. (2016). Genel öz-yeterliğin siber zorbalıkla başa çıkma davranışları üzerindeki yordayıcı etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5, 2126-2140.
- Powers, J.L., Eckenrode, J., ve Jaklitsch, B. (1990). Maltreatment among runaway and homeless youth. *Child Abuse Negl*, 14, 87-98.
- Putnam, F.W. (2006). The impact of trauma on child development. *Juv Fam Court J*, 57, 1-11.
- Rode, D., ve Rode, M. (2017). Characteristics of children experiencing direct and indirect domestic violence and abuse. *Problems of Forensic Sciences*, 112, 155-175.
- Rode, D., Rode, M., Marganski, A.J., ve Januszek, M. (2019). The impact of physical abuse & exposure to parental IPV on young adolescents in Poland: A clinical assessment and comparison of psychological outcomes. *J Fam Violence*, 34, 435-447.
- Runyan, D., Wattam, C., Ikeda, R., Hassan, F., ve Ramiro, L. (2002). Child abuse and neglect by parents and other caregivers. *World Report on Violence and Health*, 57-86.
- Sachs-Ericson, N., Medley, A.N., Kendall-Tackett, K., ve Taylor, J. (2011). Childhood abuse and current health problems among older adults: The mediating role of self-efficacy. *Psychol Violence*, 1, 106-120.

- Sakız, G. (2013). Başarıda anahtar kelime: Öz-yeterlik. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 185-210.
- Shaffer, A., Yates, T.M., ve Egeland, B.R. (2009). The relation of emotional maltreatment to early adolescent competence: Developmental processes in a prospective study. *Child Abuse Negl*, 33, 36-44.
- Singer, M.J., Humphreys, K.L., ve Lee, S.S. (2016). Coping self-efficacy mediates the association between child abuse and ADHD in adulthood. *J Atten Disord*, 20, 695-703.
- Springer, K.W., Sheridan, J., Kuo, D., ve Carnes, M. (2003). The long-term health outcomes of childhood abuse. *J Gen Intern Med*, 18, 864- 870.
- Sterzing, P.R., Auslander, W.F., Ratliff, G.A., Gerke, D.R., Edmond, T., ve Jonson Reid, M. (2020). Exploring bullying perpetration and victimization among adolescent girls in the child welfare system: Bully-only, victim-only, bully-victim, and noninvolved roles. *J Interpers Violence*, 35, 1311-1333.
- Tekin, H.H. (2020). *Çocukluk çağı travmalarının öteki yüzü: Adölesan gebelik*, (1. Baskı). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- TÜİK. (2016). Güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocuklara ait veriler. Url: <http://www.tuik.gov.tr>, 14 Eylül 2020.
- TÜİK. (2017). Adli İstatistikler. Url: <http://www.tuik.gov.tr>, 08 Eylül 2020.
- Tyler, K.A., Schmitz, R.M., ve Ray, C.M. (2019). Social and psychological resources among homeless youth: Protection against risk for physical victimization. *J Soc Distress Homeless*, 28, 115-122.
- Vaillancourt-Morel, M.P., Bergeron, S., Blais, M., ve Hébert, M. (2019). Longitudinal associations between childhood sexual abuse, silencing the self, and sexual selfefficacy in adolescents. *Arch Sex Behav*, 48, 2125-2135.
- Valdez, C.E., Lim, B.H.P., ve Parker, C.P. (2015). Positive change following adversity and psychological adjustment over time in abused foster youth. *Child Abuse Negl*, 48, 80-91.
- WHO (World Health Organization). (2006). Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence, 1-89.

- Willemse, M. (2008). *Exploring the relationship between self-efficacy and aggression in a group of adolescents in the peri-urban town of Worcester*, (Doctoral Dissertation), University of Stellenbosch, Stellenbosch.
- Yaman, F., ve Tuncay, T. (2020). Ölümcül çocuk istismarları ve Türkiye çocuk koruma sistemine yönelik bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31, 1370-1393.
- Yıldırım, D.D. (2018). *10-14 yaş ergenlerin öz-yeterlik düzeyinin anksiyete duyarlılığı ve ebeveyn tutumu ile ilişkisinin incelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gelişim Üniversitesi, İstanbul..